
STUDIA IURIS

JOGTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK / JOURNAL OF LEGAL STUDIES

2024. I. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

A folyóirat a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának a közleménye. A szerkesztőség célja, hogy fiatal kutatók számára színvonalas tanulmányaik megjelentetése céljából méltó fórumot biztosítson.

A folyóirat közlésre befogad tanulmányokat hazai és külföldi szerzőktől – magyar, angol és német nyelven. A tudományos tanulmányok mellett kritikus, önálló véleményeket is tartalmazó könyvismertetések és beszámolók is helyet kapnak a lapban.

A beérkezett tanulmányokat két bíráló lektorálja szakmailag. Az idegen nyelvű tanulmányokat anyanyelvi lektor is javítja, nyelvtani és stilisztikai szempontból.

A folyóirat online verziója szabadon letölthető (open access).

ALAPÍTÓ TAGOK

BODZÁSI BALÁZS, JAKAB ÉVA, TÓTH J. ZOLTÁN, TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ

FŐSZERKESZTŐ

JAKAB ÉVA ÉS BODZÁSI BALÁZS

OLVASÓSZERKESZTŐ

GIOVANNINI MÁTÉ

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

BOÓC ÁDÁM (KRE), FINKENAUER, THOMAS (TÜBINGEN), GAGLIARDI, LORENZO (MILANO), JAKAB ANDRÁS DSc (SALZBURG), SZABÓ MARCEL (PPKE), MARTENS, SEBASTIAN (PASSAU), THÜR, GERHARD (AKADÉMIKUS, BÉCS), PAPP TEKLA (NKE), TÓTH J. ZOLTÁN (KRE), VERESS EMŐD DSc (KOLOZSVÁR)

Kiadó: Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Székhely: 1042 Budapest, Viola utca 2-4

Felelős Kiadó: TÓTH J. ZOLTÁN

Korrektor: KOHUTH-GALLA ÁGNES

A tipográfia és a nyomdai előkészítés CSERNÁK KRISZTINA (L'Harmattan) munkája

Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Zrt., felelős vezető: TOMCSÁNYI PÉTER

Honlap: <https://ajk.kre.hu/index.php/jdi-kezdolap.html>

E-mail: doktori.ajk@kre.hu

ISSN 3057-9058 (Print)

ISSN 3057-9392 (Online)

URL: KRE ÁJK - Studia Iuris

<https://ajk.kre.hu/index.php/kiadvanyok/studia-iuris.html>

ABSTRACT ■ In accordance with research in law and literature, my extended abstract aims to revitalize the academic discourse by further broadening our horizons about what we think of law. Comics have the potential to present legal cases through visual narrative by following the methodology of “law in literature” and also taking intertextuality in consideration. Comics have become recognized as an independent genre within both literature and visual arts that use not only text but also images for linguistic expression. With the advancement of modern technology, images are coming to the forefront again, impacting legal theoretical thinking. Comics have the potential to provide assistance in understanding complex concepts, shaping legal consciousness and developing legal knowledge. Ultimately law, which traditionally uses text for conveying meaning, may incorporate images as a new way to expression. Our current reality utilizes images more than we think. That is why we should examine how this phenomenon influences law, how law could be developed through comics, and of course, we also need to consider the definition and significance of comics in a legal context. My approach is informed by a cultural-descriptive perspective and holds social relevance.

ABSZTRAKT ■ A jog- és irodalomkutatásokkal összhangban e tanulmány új lendületet kíván adni a tudományos diskurzusnak a jogról való gondolkodás határainak szélesítésével, akképpen, hogy egy viszonylag progresszívnek tűnő területen, a képregényen mint vizuális narratíván keresztül prezentálja az egyes jogi jelenségeket a „law in literature” módszertanát követve, amelynek tükrében az intertextualitást is figyelembe veszi. A képregény önálló irodalmi műfaj, ám a nyelvi kifejezéshez nemcsak a szöveget veszi alapul, hanem a képet is. A képek pedig reneszánszukat élik napjainkban, ami hatással van a jogelméleti gondolkodásra is. A képregények segíthetnek a megértésben, a tájékozódásban, közreműködhetnek a jogtudat alakításában, a jogi ismeret fejlesztésében. Végso soron bekövetkezhet az is, hogy a jog az eddigi megnyilvánulási módozata – szöveg – közül további elemmel bővül – kép. A jelen valósága többször építkezik képekből, mint gondolnánk és az alábbiakban kifejtem, hogy ez a jelenség a jogot mégis hogyan befolyásolhatja, hogyan és milyen formában fejlesztheti akár a képregényen keresztül és egyáltalán ebben a kontextusban mi is az a képregény, illetve mi a jelentősége. Megközelitésem kulturális-leíró jellegű és társadalmi relevanciával bír.

KULCSSZAVAK: jog és irodalom, szöveg, kép, képregény, jel

¹ PhD hallgató, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.

A jog- és irodalomkutatások vitathatatlan érdeme az íráskészség és a szövegértés fejlesztése, a morális dilemmák dramatizálása, illetve a joghallgatók horizontjának kiterjesztése, melyeket akceptálva arra keresem a választ, hogy konkrétan a képregény mint műfaj miképpen járulhat hozzá az edukációhoz. Vizsgálódásomban nem állok meg azonban pusztán a joghallgatók perspektívájánál és a jog- és irodalomkutatások eredményeit egy kiindulópontnak tekintem. A jog és a jogról való gondolkodás konceptuálisan keresztezi egymást, a közfelfogás és a jog egymásra gyakorolt hatása alakítja, formálja a jog fejlődését, hiszen ahogy azt a jog és irodalom kutatások jeles képviselője, NAGY TAMÁS kifejezte, *„egy-egy adott kultúra jogintézményei és normái, valamint az ezeket megalapozó és legitimáló elbeszélések együttesen képezik a nomos-t – a helyes és helytelen, a jogszerű és jogszerűtlen, az érvényes és érvénytelen világot –, az ekként felfogott jog szerepe pedig a társadalmi lét formálásában nem más, mint hogy híd [kell] legyen a valóság és annak egy elképzelt alternatívája között.”*² Miképpen a klasszikus jog- és irodalomkutatás alkalmas arra, hogy egyedi módon összekapcsolja a valóságot és a narratívát, úgy a képek és szavak adekvát kombinációjával is prezentálható hasonló atmoszféra és ennek tükrében „jogosan” válhatnak a képregények jogi vonatkozásai e tanulmány tárgyává.

A képregények értelmezése előtt szeretnék szólni a szemiotika területéről, amely a jelentésképzés alapvető emberi tevékenységének tudománya és középpontjában a nyelv áll, ami bármi lehet, ami képes a jelentés meghatározására, így olyan képek, szavak, szimbólumok és egyéb jelrendszerek alkalmazhatóak, amelyeknek kulturális beágyazottsága van. A jelet meg kell különböztetni a szimptómától, azaz a valamely jelenséggel együtt járó és következtetési alapul szolgáló „tünettől”. Az információt csak közvetve, valamilyen érzékelhető dolog segítségével lehet átadni, így azokat, amik valamilyen információval összekapcsolódnak, ezáltal annak közvetítésére alkalmassá válnak, jeleknek nevezzük.³

Ahhoz tehát, hogy valami jellé váljon, szükséges, hogy közölni tudjon vele valamit és azt a címzett értelmezni tudja. A szimptómák alapulhatnak természetes vagy konvencionális kapcsolaton, a fő különbség abban mutatkozik meg a többi jeltől, hogy a jel létrejöttében semmiféle tájékoztatási szándék nem játszik szerepet. Bár a szemiotikának sok irányzata alakult ki, vannak olyan alapfogalmak, amelyek

² NAGY TAMÁS: Jog és irodalom szimpózium. Jog és irodalom. Kezdetek és eszmények. *Iustum Aequum Salutare*, 2007/2, 57–69. <https://ias.jak.ppke.hu/20072sz/07.pdf>.

³ SZABÓ MIKLÓS: Szó szerint... A Jog és Nyelv interferenciájáról. In: SZABÓ MIKLÓS – VARGA CSABA (szerk.): *Jog és Nyelv*. A Tempus „Összehasonlító Jogi Kultúrák” projektumának kiadványa, Budapest, 2000, 1–55. 9.

ezek mindegyikében központi szerepet játszanak; a kód a jelek kiválasztásának és kombinálásának szabályaiból áll. A szabályok feladata, hogy a jelek megkülönböztethetők legyenek egy jelrendszer elemeiként és azonosíthatók a jelrendszeren belül. A struktúra fogalma az egymással kölcsönkapcsolatban álló elemek zárt rendszerére utal. A tárgy sajátosságát alkotóelemeinek – jelek – összekapcsolódásának módja adja. A jel bármely tárgy, amely egy másik tárgy helyett áll; a jelentés pedig e másik tárgy reprezentálása. A jel és a jelölt dolog kapcsolatát a kód szabályozza. A diskurzus adja a jelentésképzés és közlés keretét és feltételét. Ahhoz, hogy a jelentés érzékelhető legyen, a jeleknek a jelek irreverzibilis sorozatává kell összekapcsolódniuk s egy tárgyra irányulniuk. A szöveg a jelek materiális megnyilvánulása, amiként a diskurzusban egységbe szerveződnek. A szöveg a közlés legátfogóbb értelmi egysége, mely a jelek szerveződését is meghatározza. A jelek és a szöveg szintje közötti kölcsönhatások hálózata eredményezi a jelentést.⁴ A jelek mint a jog megjelenítésének formája *„nemcsak arra képesek, hogy folyamatosan reprezentálják a tartalmukban és összetevőikben is változó jogi jelenségeket, hanem arra is, hogy maguk alakítsák azokat.”*⁵

HERBERT HART a jogra egyfajta kommunikációs rendszerként tekint, ami *„beágyazódik a társadalmi tudásunkba a nyelv használatán keresztül”*.⁶ HANS KELSEN szerint *„a norma egy sajátos jelentés, amelyet az emberi cselekedethez rendelnek és bizonyos cselekvést megparancsolnak, megengednek vagy felhatalmaznak, tehát a jogi norma elsősorban nem egy meghatározott szavakból álló forma”*.⁷

A jogi szemiotika azt jelenti, hogy a jog világában tanulmányozzuk a jeleket, hiszen a jog a nyelvi jelek rendszereként létezik, így idetartoznak azok a hagyományos jogtudományi tárgyak, mint az értelmezés tana, a jogi fogalmak vagy a jogrendszer elméletének tárgyköre. *„A szemiotika alkalmazása annak megértésére, hogy hogyan határozzák meg a jogot a népszerű vizuális kultúrában, ezért létfontosságú része annak, hogy megértsük, milyen változékony lehet a jog és mennyire eltérővé válhat különböző kontextusokban és intézményekben.”*⁸ Sui generis jogi szemiotikáról

⁴ SZABÓ 2000, 10.

⁵ TAKÁCS PÉTER: A jog szimbolikus és allegorikus megjelenítése. In: Takács Péter (szerk.): *A jog megjelenítése, épített környezete és szimbólumai. A jogi kultúra látható világa*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2020, 13–48. 14.

⁶ BERNARD S. JACKSON: Legal Semiotics and Semiotic Aspect of Jurisprudence. In: ANNE WAGNER – JAN M. BROEKMAN (szerk.): *Prospects of Legal Semiotics*. London, New York, Springer, Dordrecht, Heidelberg, 2010, 3–36. 6.

⁷ JACKSON 2010, 7.

⁸ JASON BAINBRIDGE: Visual Law. The Changing Signifiers of Law in popular visual culture. In: ANNE WAGNER – JAN M. BROEKMAN (szerk.): *Prospects of Legal Semiotics*. 2010, 193–215. 212.

azonban nem beszélhetünk, ahogy vizuális jogi szemiotikáról sem és jelen tanulmány egyelőre csak azt kísérli meg, hogy körvonalakat találjon egyáltalán lehetséges-e ezt a kettő, látszatra különálló témát vegyíteni. JOHN LANGSHOW AUSTIN beszédaktus-elmélete szerint „a jogi fogalmakra vonatkozó szavak valójában semmit sem jelölnek, még képzelt entitásokat sem.”⁹ A jelentés normatív jellegűnek mondható, hiszen a jogi terminusok – szerződés, tulajdon, személy... – adekvát használata elengedhetetlen és különösen fontos a jogi nyelv, mint szaknyelv, azaz a jogi terminus technikusok egyértelmű használata, ami olykor eltér a köznyelvtől (jogi személy, faj, gyümölcs, elbirtoklás, végszükség, vélelem). A jog képi ábrázolása kapcsán felhasználhatóak a jogi ikonográfiai elemek és a szimbólumok.

A jogra gyakorolt kulturális, nyelvészeti, irodalmi és képzőművészeti hatások tágabb értelemben nem rontják a jog „tisztaságát”, nem lesz tőlük kétértelműbb, hanem olyan adalékot szolgáltat a jog- és irodalomkutatások peremén, mint a történeti elemzés, strukturalizmus, nyelvészet, szemiotika, stilisztika és a narrativitás.¹⁰ Nem vitatom, hogy a jognak egyértelműnek, világosnak kell lennie, az értelmezés során azonban nemcsak a grammatikai módszereket lehet segítségül hívni, hiszen a jogszabály-értelmezés más módszere, az *interpretatio historica* révén feltárul a jogi norma történeti kontextusa, de más módszerekkel, a teleológiai értelmezéssel vizsgálható, hogy mi volt a jogi norma célja, mi volt a társadalmi funkciója. A jogi szövegekben benne rejlő absztrakt szerkezetek is megismerhetőek a képregény útján – egy kézfej ábrázolása jelentheti például a birtokbavételt.

WITTGENSTEIN szerint a szabály megértése és követése közötti viszonykérdésre kell fókuszálni, amit egyébként elsősorban SZENT ÁGOSTON elképzelésének a kritikájaként fejt ki. Összegezve: a nyelvhasználat nem egyszerű szabálykövetés és „egy szabályt követni analóg azzal: egy parancsot követni. Az embert betanítják rá, és ő meghatározott módon reagál rá. De mi van, ha az egyik így, a másik pedig másképpen reagál a parancsra és a betanításra? Kinek van akkor igaza?”¹¹ Wittgenstein szerint „a szónyelv és a képanyelv együtt, egymást áthatva funkcionálnak; a képek, ugyanúgy, mint a szavak, életformánkba ágyazott eszközök. Amíg szavaink túlnyomórészt konvencionálisak, a képek lényeges vonatkozásokban természetadta-konkrét

⁹ JACKSON 2010, 9.

¹⁰ SUSAN TIEFENBRUN: Transnational narratives the Failure of the International Laws of War and the role of art and story-telling as a self-help remedy for restorative justice. *Texas Wesleyan Law Review*, 2005/12, 91–130. 94. <https://scholarship.law.tamu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1210&context=txwes-lr>.

¹¹ LUDWIG WITTGENSTEIN: *Filozófiai Vizsgálódások*. Budapest, Atlantisz Kiadó, 1998. 206.

*jelentéshordozók.*¹² A képek ugyanakkor részesei a kollektív tapasztalásnak is, tulajdonképpen ebben rejlik a közérthetőségük. *„A kép tehát önmagát mondja nekem. – S hogy mond nekem valamit, az abból áll, hogy benne tárgyakat ismerek föl valamely jellegzetes csoportosításban.*”¹³

A képregény, mint vizualizáció és mint elbeszélés egy sajátos nyelvi közeg, melynek során az értelmét a kép és a szöveg együttesen közvetíti. *„A képregényre tehát az jellemző, hogy maga hordozza az írott nyelvi értelmet, amely nem a vele közös alapon elhelyezkedő képre reflektál. Írásos értelem, a képekben jelek és jelzések formájában kódolt nyelvi kifejezés és képi megjelenítés közösen alkotnak egy szemantikai szerkezetet.*”¹⁴ A képregény olvasása komplex folyamat, mert amire a szöveg nem utal, azt elmeséli a kép és fordítva. A jogban van viszont absztrakció, ezért nem lehet azt sem elhallgatni, hogy nem minden eleme interpretálható képregényi formában és a szöveg teljes kizárása nem lehetséges. A kép és a szöveg együtt erősítik egymást, hiszen a kép vizuálisan, a szöveg pedig verbálisan alkotja az üzenetet.

A képregény atyja – ide nem értve, de el sem felejtve az írásbeliségen alapuló kultúrák előtti olyan piktografikus ábrázolásokat mint a barlangrajzok, a hieroglifák, a középkori szentképek ábrázolása – RODOLPHE TÖPFER, aki az 1850-es évektől foglalkozott a kép és szó megjelenítésével, végső soron ő teremtette meg ezt a külön nyelvet.¹⁵ Eredetileg saját bentlakásos iskolájának növendékeinek szórakoztatása céljából készített novelláihoz illusztrációt, majd a felnőtt közönség részére a rajz alá szalagszöveget helyezett el. Töpfer szerint a képregény *„rajzok sorozata, amelyeket egy-két sor szöveg kísér. A rajzok e szövegek nélkül nem lennének világosan érthetők, a szöveg pedig a rajzok nélkül nem jelentene semmit.*”¹⁶ SZÖNYI GYÖRGY ENDRE szerint *„a képregény egyfajta Gesamtkunst, amelynek esetében a szöveg és a kép szervesen, gyakran elválaszthatatlanul összetartozik*”.¹⁷

¹² NYÍRI KRISTÓF: Képek mint eszközök Wittgenstein filozófiájában. *Világosság*, 2002/1, 5–21. 5. http://www.hunfi.hu/nyiri/nyiri_Vil_W.pdf.

¹³ NYÍRI 2002, 10.

¹⁴ FISCHER GÁBOR: *Képregény és Képeszed. A képregény mint a képi megmutatkozás és az elbeszélő nyelvi kifejezés formalizált kapcsolatának egy esete.* <http://zrinyifalvi.hu/kepregeny-es-kepbeszed/>.

¹⁵ SCOTT MCCLOUD: *A képregények felfedezése.* Budapest, Nyitott Könyvműhely, 2007. 25 (A fordítás Scott McCloud: *Understanding Comics. The Invisible Art.* HarperCollins Publishers nyomán készült. Fordította: Bánföldi Tibor és Kepes János.).

¹⁶ PALOMA CORREDOR: *A képregény története.* Budapest, Kossuth Kiadó, 2020. 7.

¹⁷ DUNAI TAMÁS: A képregény mint médium. *Szépirodalmi figyelő*, 2013/4, 27–34.

A képregény önálló irodalmi műfaj, a kilencedik művészet, képes elbeszélés. A képregényeken belül számos egyéb besorolás létezik, a heroikustól az érzékenyítésen át, a kulturális beágyazottságtól az univerzális jellegig sokrétű és sokfajta aspektus példaként felhozható, az azonban, hogy az adott korban mely motívumot tartják relevánsnak mind az alkotók, mind az olvasók, szembeötlő.

Ahhoz, hogy a képregény, mint irodalmi műfaj elemzés tárgya lehessen a jogi vonatkozású elemek kutatásának, szükségképpen felbontásra kell kerüljön két alapeleme, a szöveg és a kép. E körben vizsgálni kell azt is, hogy a jog aspektusából egyáltalán értelmezhető-e a jog és a kép kapcsolata. FEKETE BALÁZS is kiemeli, hogy *„a jog nem csupán zárt, belső összefüggésekkel rendelkező szabályrendszer, hanem kulturális jelenség”*.¹⁸ S amennyiben elfogadjuk, hogy a jog több a normánál – e sorok írója elfogadja –, akkor vizsgálat tárgyává tehető az is, hogy a jog egyáltalán kifejezhető-e kép és szöveg együtteseként.

A képregények felhasználása révén a közérthetőség alapfeltétele teljesülhet, tekintettel arra a körülményre, hogy a képregények mind a vizuális, mind a textuális elemeket tartalmazzák, így nemcsak a szöveg, hanem a kép is közvetítő erővel bír. A vizuális narratíva hatékonyan működhet közre a jogi szöveg értelmezésében, megértésében. Egyrésztől sor kerülhet egy folyamat vagy helyzet, szituáció vizuális prezentációjára, másrésztől adott karakterek interakciója révén kerül bemutatásra és ezzel válik világossá a jogszabály alkalmazása – például napjainkban a kormányhivatalokban digitális kijelzőn keresztül is sor kerül az ügyfelek tájékoztatására akképpen, hogy nemcsak szöveges információkkal, hanem vizuális elemekkel is szemléltetésre kerül egy meghatározott ügytípusban történő döntéshozatali folyamat. Ez a megközelítés hatékonyan szolgálja az ügyfelek tájékoztatáshoz fűződő jogának érvényesülését.

A szavak és képek kombinációi komplett cselekmények ábrázolására alkalmasak és többféleképpen olvashatóak. Bizonyos variációk hangsúlyozzák a szöveget, míg mások inkább a képek erejére támaszkodnak. A szöveghangsúlyosak esetében a képek csak kiegészítőként szolgálnak, míg a képhangsúlyosaknál a szavak inkább csak háttérzajnak tűnnek a vizualitás mellett. Kettős hangsúlyú esetekben pedig a szöveg és a kép lényegében ugyanazt közvetítik. A hozzátevő kombinációkban a szavak és a képek egymást erősítik vagy kiegészítik. A párhuzamos kombinációkban pedig a szöveg és a kép elválaszthatatlanul futnak egymás mellett.

¹⁸ FEKETE BALÁZS: Megjegyzések a közép-európai jogi kultúrákról. *Jogi Iránytű*, 2012/4. szám, 57–58.

A montázsszerkesztés során a szavak és a kép szerves egységet alkotnak. A szavak és a képek kölcsönös összefüggése a leggyakoribb, amikor mindkettő szükséges az üzenet megértéséhez. A képregény és jog kapcsolatában az utóbbi verziót tudom elképzelni. Az egyensúly lehet eltérő, de általában minél többet mond a szöveg, annál nagyobb szabadságot kap a kép, és fordítva.¹⁹ A képek és szavak együttese tehát kifejezőbb, absztraktabb ábrázolást tesz lehetővé és „*egyik sem a másik illusztrációja vagy magyarázója, hanem a két elbeszélőrendszer együtt közöl valamit.*”²⁰

Összességében releváns az, ami univerzálisan értelmezhető egy adott korban. A képregény ötvözi az irodalmi műfajokat és a vizuális művészetet, igazodik a kor szelleméhez. A rajzoknak egyetemes jelentése van, a képben rejlő tartalom olyan közeget közvetít, ami általánosan ismert, könnyen áttekinthető és mindenki számára érthető és a jog aspektusából célja egy eset elbeszélése grafikai és nyelvi eszközök felvonultatásával. „*Ahogy szemünk az egyes ábrákat követi, az elménk egy összefüggő történetet állít össze a képekből.*”²¹

Ludwig Wittgenstein szerint „*a beszélt szó szimbóluma írásjelek hurokban, amely a beszélő szájából jön. Ez a kép egészen természetesnek tűnik számunkra, noha ilyesmit sose láttunk.*”²² Nézete alapján „*a konkrét, vizuális modell „előnye” abban áll, hogy egy pillantás alatt befogadható és könnyű észben tartani.*”²³

A képregény műfaji sajátossága, hogy a grafikai elemek lévén értelmet hordoznak akár a verbális nyelvtől függetlenül. „*A beszélt vagy írott nyelv képregénybeli metamorfózisa folyamán mindinkább elvesztette asszociatív és metaforikus rendeltetését, illetve a hétköznapiakban betöltött narratív szerepét. A médium sajátosságainak megfelelően a felhőcskébe helyezett verbális elemek mindinkább a jel funkcióját vették fel. A szó a kiírásban, formai felépítésben megnyilvánuló grafikai jellé alakult át.*”²⁴

A képregény alapeleme a panel, „*amely egy összetett cselekményt tömörít egyetlen állóképben, melyhez szöveg párosul. (...) Az egymástól elkülönülő képek szalagokat, a szalagok pedig együttesen oldalakat és oldalpárokat képeznek. (...) Az egyes képkockák*

¹⁹ MCCLOUD 2007, 160–163.

²⁰ DUNAI 2013, 30.

²¹ CORREDOR 2020, 26.

²² NYÍRI KRISTÓF: Elfelejtett Képelméletek. *Kellék*, 2020/63. szám, 31–81. 71.

²³ W. J. T. MITCHELL: A képek politikája. W. J. T. Mitchell válogatott írásai. In: *Ikonológia és Műértelmezés* 13. Szeged, Jate Press, 2012. 167.

²⁴ SZOMBATHY BÁLINT: KRAKKL! Hangok, zörejek katalógusa – 1020 onomatopoetikus kifejezés. *Híd*, 1978/11. szám, 1370–1378, 1370.

*méretezése, formája, oldalpáron belüli elrendezése ugyanakkor a rajzoló döntéséhez, illetve a megjeleníteni kívánt tartalom jelentőségéhez alkalmazkodik.*²⁵

A képregények vizuális és narratív elbeszélése szubjektív élményeket generál az olvasóban, amit a szöveg képes feloldani. SCOTT MCCLOUD szerint egy első panelban ábrázolt fejsze és egy második panelban ábrázolt sikoly esetén az olvasó engedi el a fejszét és dönti el, hogy mekkora erővel csap le, ki sikolt és miért.²⁶ Az olvasó interakciója létfontosságú – szemben bármely mozgókép előtt töltött passzív ráfordítással. A kifejezéshez nemcsak a szöveget veszi alapul, hiszen különböző rajzok illusztrálják a mondanivalót. Mind a panelek elrendezése, mind a képkockák mérete érzékelteti a tér-idő állását/múlását, de a történetben kialakuló feszültség alakulását is. McCloud szerint „a képregény kockái felszabdallják, különálló pillanatok szaggatott ritmusává alakítják a teret és időt. De a keretezésen keresztül mégis képesek vagyunk összekötni ezeket a momentumokat, és folytonos valóságot alkotni belőlük. Ha a vizuális ikonográfia a képregény nyelve, a keretezés e nyelv nyelvtana. És mivel meghatározásunk érvényessége az elemek elrendezésén múlik, maga a képregény szó nagyon is valóságos értelmében a keretezés művészete.”²⁷

A szövegbuborékokban elhelyezett szövegek közvetítik a karakterek diskurzusait, érzéseit, a narráció eszközével ad magyarázatot a cselekményhez, valamint néhány olyan hanghatás, mint a „POFF” vagy a „BUMM”, amelyek McCloud kifejezésével élve, a sajátos hangfestészet eszközei. Jelentősége van a nagybetűknek, mert kiabálást és a kisbetűknek, mert suttogást jelenthetnek. A választott tipográfia is beszédes, valamint külön szabályai vannak a narratív jellegű elemek elhelyezésének. A képregény lehet a művészi kifejezés produktuma, amely képes a publikum részére műélvezetet, szórakoztatást vagy ismeretterjesztést biztosítani. SZOMBATHY szerint „a grafikai, képi átalakítás következtében a betűk és a szavak lexikális jelentése bizonyos hangzás- és érzésszerű tulajdonságokkal egészült ki. A hallható és érezhető nyelvi kifejezések egyes vélemények szerint ma már a szleng kialakulásának ütemét vették fel, azzal a megjegyzéssel, hogy ezt a köznyelvtől, eltérő szóhasználatot ezúttal nem szociális, hanem újító szándékkal alkalmazzák az alkotók ügyesebbjei; a lassan konvencióvá, sablonná váló nyelvi alakzatokat mindig újakkal frissítik fel. A képregény metanyelve tehát állandó átalakulásban van, a már kimerített artikulációs

²⁵ FEHÉR DOROTTYA: A képregény vizuális akusztikája. Különös tekintettel Lakatos István A majdnem halálos halálsugár című művére. *Híd*, 2016/5. szám, 61.

²⁶ THOMAS GIDDENS: Comics, Law, and Eesthetics: Toward the use of graphic fiction in legal studies. *Law and Humanities*, 2012/1, 85–109. 102.

²⁷ FÓNAI NIKOLETT: A képregény a multimodális műveltség szolgálatában. Könyvtárak a kilencedik művészet támogató szerepében. *Anyanyelvi Kultúrákövetítés*, 2020/1, 38–56. 39.

egységek időről időre megújodnak, felfrissülnek.” [és végső soron] többségük nem mutat hasonlóságot azzal, amit jelöl.”²⁸

A képregényekre jellemző sajátos multimedialitás okán a megismerés új formái tárulnak fel „az olvasással párhuzamosan a környezetünkben megtalálható ábrázolások, ikonok, indexek és szimbólumok ismeretét és felhasználásának formáit foglalja magában. Az írás helyett az a képi környezet válik meghatározóvá, amelyben a textualitás szerepe és aránya csökken. A vizuális készségek fontossága tetten érhető a mai számítógépes környezetben, ahol többek között a szöveges utasításokat felváltotta az ikonikus navigáció, vagy ahol infografikák tömkelegével találkozhatunk, amelyek az információk közvetlen megjelenítése helyett az azokban megtalálható összefüggések mélyebb és gyorsabb megértését segítik.”²⁹ DALE JACOBS szerint a képregény a szavak és a képek kombinációjával hozza létre az egyedi jelentést.³⁰ A képregény használja az irodalom olyan eszközeit mint a metafora, szójáték, ironia és a szimbólum. „A képek olvasása alapvetően ugyanúgy működik, mint a szövegeké. Látjuk a vonalakat, a formákat, a színeket, a textúrákat és a fény erősségét. Felismerjük ezeket a jeleket, és formákká alakítjuk őket, majd a térben elhelyezve teljes képet kapunk a formák és szimbólumok közötti kapcsolatok értelmezésével és megértésével.”³¹

„A költészet szavakkal való festészet, a festészet pedig néma költészet.”³² A képregény egyszerre mind költészet és képzőművészeti alkotás, azaz az irodalom és a képzőművészet elegye, a forma és a tartalom egysége,³³ amelynek lehet témája jogi és erkölcsi kérdés, s szemben a közfelfogással, a képregény nem feltétlenül a pop-kultúra könnyed műfaja, az alkalmas a karakterfejlődés bemutatására, valamint az összetett ügy interpretálására. Utóbbi esetében kétségkívül ábrázolható egy per lefolyása is.

A képregényekben rengeteg jog és igazságossággal való utalás található. H. SZILÁGYI ISTVÁN szerint számos téma jelenhet meg az irodalmi művekben mint a jog és az igazságosság összeütközése, a „hatalom jogot korrumpáló hatása”, a jog

²⁸ SZOMBATHY 1978, 1370.

²⁹ FÓNAI 2020, 43.

³⁰ FÓNAI 2020, 43.

³¹ FÓNAI 2020, 44.

³² MITCHELL 2012, 56.

³³ A romantika korának eklatáns alakja William Blake, aki egy személyben alkotta meg költeményeit és rézmetszeit az *ut pictura poesis* („ahogy a kép, úgy a vers is”) korszellem jegyében alkotta.

elidegenítő, elnyomó hatása, a jog mint a hatalom korlátja.³⁴ Előadja, hogy jogtörténeti, jogelméleti, jogszociológiai következtetések vonhatók le a jognak az irodalomban megjelenő képéről.³⁵ E terület betekintést ad a jog lélektanával, a társadalom-lélektanral kapcsolatos területekbe, valamint az uralkodó közérzésekre, a vonatkozó erkölcsi nézetekre és az előítéletekre is.³⁶ A képregényekben rendre előfordulnak ezek a jelenségek, tehát alkalmasak a jog és irodalom területén történő elemzésre.³⁷

Széles körben ismertek a különböző képregények a francia bande dessinée-től a japán mangáig.³⁸ Világszerte népszerűek a Fantagraphics, Marvel, DC superhős képregények. A Marvel-univerzum több ízben alapul politikai-történelmi témán úgy, mint a második világháborúhoz köthető Amerika kapitány vagy a Pókember-sorozatban megjelenő szeptember 11-i terrortámadás, illetve Barack Obama beiktatása, de a Vasembernek és a Fekete Özvegynek is történelmi előzménye az amerikai–oroszháborús környezet. A Pókember-sorozatban visszaköszönő, állandó motívum a „nagy erő nagy felelősséggel jár”, pedig tulajdonképpen egy karakterfejlődés bemutatása, amelynek során a felelősségtudat/érzet kialakulásának kérdéskörét kell látni.³⁹ A francia Asterix-alkotás szintén történelmi jelentőségű, mert emellett, hogy számos szójátékkal operál, az ókori Caesar alakja az alkotásakor regnáló De Gaulle tábornok elnököt személyesíti meg és a francia természetrajzot, kulturális jegyeket – épület, nyelv, közfelfogás – közvetíti.⁴⁰ Vannak alternatív formátumú alkotások úgy, mint az Image által kiadott űropera (Saga), egy humanoid és egy android szerelméről szóló sci-fi (Alex+Ada), illetve a horror (Whytches, amelynek kiindulópontja, hogy egy szörny sem rémisztőbb az emberi gyarlóságnál), továbbá kedvelt téma a horror-bűnügyi műfaj (Pretty Deadly).⁴¹ A keleti képek hagyományosan ellenpólusai a nyugatiaknak, „Az ottlétet és nem az oda vezető utat hangsúlyozza. A japánok

³⁴ H. SZILÁGYI ISTVÁN: Jog és Irodalom (habilitációs előadás). *Iustum Aequum Salutare*, 2010/1. szám, 5–27. 7.

³⁵ H. SZILÁGYI 2010, 10.

³⁶ H. SZILÁGYI 2010, 11.

³⁷ Az azonban további kutatásokat érdemel, hogy a jog anyagi és eljárási szabályai egyáltalán hogyan ábrázolhatóak a képregény útján, amelyet empirikus kutatás végzésével képzelem el, ennek során egy adott populáció válaszait fogom vizsgálni.

³⁸ „Man”- akaratlan, „ga”- rajz.

³⁹ BIRKÁS PÉTER: Releváns jegyek a képregényfilmekben. *Médiakutató*, 2007/1, 33–42.

⁴⁰ BIRKÁS 2007.

⁴¹ GIDDENS 2012, 85.

*ilyesfajta elbeszélő technikák révén a képregény egészen másfajta szemléletét valósítják meg. Japánban ugyanis a képregényrajzolás az átmenetek művészete.*⁴²

A képregény mint ismeretterjesztő médium eklatáns példája az Európai Unió intézményeiről szóló Zavaros vizek című munka, ami stílusában a francia bande dessinée-hez köthető.⁴³ MAKSA szerint a képregény hatékony ismeretterjesztő médium, mert kevésbé a jog zárt-hierarchizált viszonyából, mindinkább a személyes, szimpátiakeltő mechanizmus oldaláról eredményezi a könnyebb befogadást, s ezáltal a közérthetőséget az olvasóban.⁴⁴

A feminista jogelmélet egyik képviselője, GILLIGAN szerint „a nők rendszerint nem tudnak szabadulni az érdekközpontú és a gondoskodó etika konfliktusától, mert a „helyes” magatartást a gondoskodás jelenti számukra akkor is, ha egyébként belátják, hogy elsősorban saját boldogulásukért felelősek.”⁴⁵ Mindez felveti a materiális és formális egyenlőség dilemmáját férfi és nő között, amit kiválóan érzékeltet a Wonder Woman karakter. Hazafias, nemzeti szimbólumokkal koreografált hős, akinek ugyan nincs szüksége az érvényesüléshez férfirra, saját igazságáért küzd, de karakterében mégis – ellentétben Amerika kapitánnyal, a karizmatikus szuperkatonával, akinek egyetlen célja, hogy harcoljon az Egyesült Államokért, sőt az egyik számban Hitlerre oly erővel sújt le, hogy az összeroskad – a Wonder Woman olyan aspektust képvisel, amely nemcsak erővel, hanem a szeretet erejével is harcol az igazságosság, a béke, a férfiak és nők közötti egyenlőség jegyében. Hangsúlyozza a hagyományos női jegyeket, amelynek révén lényegében azt a kérdést teszi fel, hogy így jobb társadalmat lehet-e építeni. Az X-men sorozatban például a mutáns-rosszak vezetője Magneto, a náci koncentrációs táborok vezetője, szerepe nyilván fikció, de valójában megismerjük Magneto és Charles Xavier Malcom X-et és Martin Luther Kinget.⁴⁶ Kulturális különbség, hogy míg előbbieket a fizikummal, addig Asterix ésszel, találékonysággal és összefogással győzedelmeskedik a rossz felett.

A képregények heterogenitását alátámasztja még, hogy számos regény, lírai mű, életrajzi alkotás képregény formájában történő adaptációjára kerül sor (Anne Frank naplója; II. János Pál pápa életrajza; Pizskos Fred, a kapitány; Petőfi, A hely-

⁴² MCCLOUD 2007, 89–90.

⁴³ MAKSA GYULA: Ismeretterjesztés és Képregény. *Médiakutató*, 2007/1, 7–14.

⁴⁴ MAKSA 2007.

⁴⁵ MOLNÁR ANDRÁS: Feminizmus a Jogban. In: FEKETE BALÁZS (szerk.): *Tanulmányok a kortárs jogelméletéről*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015, 169–247. 198.

⁴⁶ CORREDOR 2020, 96.

ség kalapácsa⁴⁷). Magyar kuriózum, hogy a Bach-korszak idején élte virágkorát az irodalom és képregény együttese, mivel a cenzúra okán az alkotók humorral fejezték ki aggályaikat. Jó példa erre JANKÓ JÁNOS *A meg nem oldott kérdés* című alkotása, amelyben a szöveg és a kép együttese érzékelteti az uralkodó osztrákkellenes hangulatot.⁴⁸ A képregény tükrözi a politikai, történelmi, társadalmi állapotokat,⁴⁹ körképet ad a társadalom aktuális helyzetéről, felfogásáról. JÓKAI MÓR például „*illusztrált hírlapi frázisoknak*”⁵⁰ nevezte a képregényeket. Jankó képregényrajzoló munkássága a kiegyezést követő években kristályosodott ki, *A Tél ármányai a Tavasz ellen* című munkájában két alak látható, egyrésről a telet megszemélyesítő, Ferenc József, másrésről pedig a magyar érzelmeket bemutató tavasz allegóriája.⁵¹ Jankó keretes szerkezetű másik képregénye, a *Diplomatiai leleplezés. Mit beszélt Jókai Bismarckkal?* A semmitmondó című alkotás megleveníti azt az egyébként valós botrányt, amely szerint Jókai valóban találkozott a Vaskancellárral és erről részletekbe nem bocsátkozó cikket is közölt, a közhangulatot mégis foglalkoztatta.⁵²

A jogban benne rejlik egyfajta szemantikai bizonytalanság, a képregénynek viszont egyedi eszköztára van, amelynek révén ezt képes áthidalni és kifejezni a képek szintjén a különböző metaforákat. A képek, de a szimbólumok megjelenítése is lehetővé teszi a fogalmak konkrét bemutatását és lehetővé teszik az információk több csatornán történő átadását. Egyes képregényekben interaktív elemek is vannak, amelyek további előnyökkel járnak. A szövegek egyszerűsítése, rövidítése a gyorsabb és hatékonyabb ügyintézés, jogszolgáltatást eredményezi, nem beszélve arról, hogy az ismeretek könnyebben megismerhetők vizuális formában. Mindez azt eredményezi, hogy gyorsabb, jobb tájékoztatás valósulhat meg egy olyan nyelvi közegben, amely univerzális erővel bír, ami összességében csökkenti a várakozási időt és növeli a hatékonyságot.

A képregények tehát segíthetnek a megértésben, a tájékozódásban, közreműködhetnek a jogtudat alakításában, a jogi ismeret fejlesztésében. Erre sor kerülhet tematikus képregények elkészítésével, amelyek különböző jogszabályokat ismer-

⁴⁷ A Ludas Matyiban jelent meg, ám vitatott, hogy illusztrált irodalmi műként vagy képregényként.

⁴⁸ THURÓCZY GERGELY: Élclapok mostohagyermeké – Jankó János és a magyar képregény kezdetei a Bolond Miksában. *Tanulmányok Budapest múltjából*, 2014/39, 249–276. 262.

⁴⁹ THURÓCZY 2014, 255.

⁵⁰ THURÓCZY 2014, 256.

⁵¹ JANKÓ JÁNOS: *A Tél ármányai a Tavasz ellen*. *Bolond Miska*, 1860/20. https://kepregenymuzeum.blog.hu/2019/08/18/janko_janos_a_tel_armanyai_a_tavasz_ellen

⁵² THURÓCZY 2014, 269.

tetnek, illetve az alaki szabályok folyamatának ábrázolásaként akár interaktív módon mutatják be akár smart eszközökkel, amelynek során az olvasó döntést hozhat és azonnal szembesülhet a lehetséges jogi következményekkel. Az online elérhető képregények pedig további olyan interaktív elemekkel bővíthetők, mint a videó vagy a hang. Mindezekből az következik, hogy a jog eddigi megnyilvánulási módozatai – szövegen keresztül történő kommunikáció – közül további elemekkel bővül. Ezen aspektusból szemlélve a jog fenti alakulása semmiképpen sem tekinthető torzónak, mint inkább a jog fejlődésének.

Az alábbiakban bemutatom, hogy a verbalizáció és a vizualizáció dualizmusa miatt a képregények használata egyrésztől hozzájárul az edukációhoz, másrésztől a kép-szöveg együtt állása további jelentéseknek ad alapot. A szövegekben és képekben előforduló szavak, motívumok, szimbólumok, idézetek, szóismetések stilisztikai és képi jellemzőire hagyatkozom, illetve interpretatív jellegű mintázatokat keresek. A jogban rejlő absztrakció pedig a szöveg és a kép sajátos szintézisét alkotja.

A képregény szorosan kötődik a képi ábrázoláshoz, s így a képi ábrázolás jogtörténeti vonatkozásban a jog megjelenítésének vizuális közvetítője, amely nem kizárólag forma, hanem tartalom is, ami egészen a 19. századig többlettartalmat hordozva kiegészít, korrigál vagy megerősít.⁵³ GERNOT KOCHER szerint a jogi ábrázolások háttérbe szorulását „a számtalan kézirat-illusztráció másolása írásban megjegyzett színárnyalat kódolással, illetve kézi színezéssel”, azaz a technikai bonyodalmak gátolták, azonban „ha figyelembe vesszük a 20. század második fele óta zajló technikai fejlődést (fotográfia, elektrosztatikus másolási eljárás, audiovizuális berendezések), a nagyon is sok kritikával illetett jogtörténeti kutatásban és tanban a képeknek egészen más értéket kellene képviselniük (...).”⁵⁴ A fő okot abban látja, hogy a jogi képi ábrázolás speciális, valamint „kevés olyan elsődleges jogforrás van, ami megfelelő és ezzel együtt jogi illusztrációval rendelkezik. A középkorból ilyenek a Szász tükör kéziratai, a Corpus iuris civilis, a Decretum Gratiani illusztrált kéziratai vagy a helyi jogfeljegyzések, amikben kisebb-nagyobb képrepertoár van a hamburgi városi jog vagy a Herford város jogkönyvének mintájára.”⁵⁵

⁵³ GERNOT KOCHER: *Szimbólumok és jelek a jogban. Történeti ikonográfia*. Pécs, PTE ÁJK, 2008. 8 (ford.: Herger Csabáné).

⁵⁴ KOCHER 2008, 9–10.

⁵⁵ KOCHER 2008, 10.

A kép jelentésének vizsgálatakor megállapítandó, hogy a kép mely része bír jogi kötődéssel, ekként „egy háziállat, mint általános képelem (...) zálogtárgyként vagy szavatossági igény hordozójaként is jogi mondanivalót hordozhat.”⁵⁶

A jelentéstartalom meghatározásakor a jogi ikonográfiai értékelés során aképpen szükséges gondolkodni, hogy először a kép tárgyának jogi besorolását, kapcsolódását végezzük el, meg kell határozni a „jogilag releváns képelemeket”. „A jogi ikonográfiai információs spektrum, azaz a minőségi képértelmezés kimeneti szintje öt képelemből tevődik össze. Ezek a személyek, a mozdulatok, a tárgyak, a képszővegek és a grafikai segédeszközök.”⁵⁷ Kocher különbséget tesz a jognak alávetettek és a jog alanyai között, a személyek állhatnak önmagukban vagy tömegként, de beszédes lehet az öltözék is. „Az arc megjelenítése szociális és jogi értékelést is ad abban az értelemben, hogy a negatív személyeket profilból, a pozitívokat pedig háromnegyedes nézetből vagy szemből ábrázolják.”⁵⁸ A különböző mozdulatokat a test egészével vagy részével (kézfej mozgatása) lehet kifejezni. „Jogi környezetben ez perbeli szemben állást vagy egy követelés elutasítását, illetve elismerését jelenti. Az ülő pozíció a jog alanya vonatkozásában a jogélet rögzült alakisága. (...) Áttérve a magánjogra az ülőhelyzet a családfői hatalom szimbóluma, de kifejezhet szociális különbséget is. (...) Jogi jelentőséggel bír az is, ha valaki másnak a lábára lép. Ez a mozdulat a személyi függés vagy a szabadság kifejezése. Tárgyak megérintése vagy azokra való rálépés is megjeleníthet jogi természetű viszonyokat. (...) A tárgyak segédeszközként személyek és dolgok közötti jogi kapcsolatot jeleznek.”⁵⁹

CESARE RIPA illusztrált allegóriagyűjteménye érzékletesen közvetíti többek között az igazságot, az igazságtalanságot, a bűnt, a hatalmat, a bírói létét, amely nemcsak a képzőművészet későbbi motívumok alapját adja, de a jogi szimbolikának is támpontot nyújt; „Ülő öregember méltóságteljes öltözékben. Jobbjával pálcát tartson, amely köré kígyó tekeredjék. Egyik oldalára nyitott törvénykönyveket és egy sast, a másikra órát és próbakövet tegyünk, az utóbbira helyezzünk egy arany- és egy rézpénzt, s lássék mind a két nyom, amelyet a két pénz a kövön hagyott. A bíró a bíraskodásról, az ítélekezésről és az igazság végrehajtásáról kapta a nevét. Olyan törvényben jártas és igazságosságban tapasztalt embert értünk rajta, akit a fejedelmek vagy köztársaságok jelöltek ki törvénykezésük szolgálatára. Öregnek, ülve és méltóságteljes öltözékben festjük. Aristotelész ugyanis azt mondja a *Topica* 3. könyvében, hogy nem szabad fiatal bírót választani, mert a fiatalágnak sem kellő tapasztalata nincs, sem pedig érzelmein nem tud úrrá lenni. A jobbában tartott pálcát a hatalmat jelenti, melyet a bíró a bűnösök

⁵⁶ KOCHER 2008, 13–14.

⁵⁷ KOCHER 2008, 36.

⁵⁸ KOCHER 2008, 37.

⁵⁹ KOCHER 2008, 38.

*felett gyakorol. A pálca köré tekeredő kígyó a kormányzásra jutott emberektől elvárható okosságot jegyzi. A nyitott könyvek azt bizonyítják, hogy az igaz és tökéletes bírónak a jog kiváló ismerőjének, körültekintőnek, feddhetetlennnek és ébernek kell lennie. Ezért festjük mellé az órát is, mert soha semmilyen okból egy pillanatra sem szabad elfordítania szemét az egyenlőségről és az igazságról. És amiként a régiek ritka éles látású madárnak tartották a sast, úgy a bírónak is mindent látnia kell, s mélyére kell hatolnia a rejtett és homályban lévő igazságnak. Ezt ábrázolják a mondott formában megfestett próbakövel, az igaz és hamis megkülönböztetésének jelképével.*⁶⁰

Ripa azt mondja az igazságosságról: „Szép arcú, igen ékes nő, aki bal kezével csúf öregasszonyt fojtogat, s bottal üti-veri őt. Ez a vénasszony az igazságtalanság, amelyet az igaz bírónak mindig el kell fojtaniuk; s evégett mindig türelmesen meg kell hallgatniuk, mit hoznak fel a felek védelmükre.”⁶¹

A kíváncsú bíró képe KAJTÁR ISTVÁN szerint a hétlépcsős trónon ítélkező Salamon királyra vetül, akinek oroszlánok őrzik emelvényes bírói székét. A társadalmi és rendi állást, hatalmi státuszt, kapcsolatokat feltüntető színes tárgyakon az elmúlt századokban a hétköznapi jogügyletek vonatkozásában könnyen eligazodhattak.⁶² A középkori joggyűjteményekben a jogi illusztrációk közérthetőek.

Mindebből látható, hogy a vizuális elemek szerves részei a jogi kultúrának. A textualitás és a vizualitás dualizmusa egy sajátos nyelvi közeg, amelyben a kép további jelentéstartalmat hordoz, ezért paradigmaváltás lehetősége merül fel, amelynek kapcsán adódik az a kérdés is, hogy az írott szó helyét a képek egyáltalán átvehetik-e? A vizuális nyelv újjászületését éljük, egyelőre a kép egy kezdetleges rendszer a nyelvhez viszonyítva, így a szöveg egy sajátos vizuális környezetben válik megragadhatóvá. A kép normatív üzenet küld. A jogi képi ábrázolás pedig speciális, de egyelőre nem sui generis terület.

A képi ábrázolás, a jogszimbolika és a képregények különleges viszonyban állnak. A jogi kép tartalmi rétegei a módszertani sokrétőséget vonják maguk után, hiszen önmagában a jelentés megragadása csak egy aspektus, amikor a jog vizualitásáról van szó, akkor a jog nemcsak önmagában a képpel kerül interakcióba, hanem egyúttal kapcsolata lesz az építészettel, információs technológiával, közgazdaságtannal, történettudománnyal, szociológiával, pszichológiával, a designnal és a művészettörténettel is. Látásmódom követi azt a mitcheli gondolatot, miszerint a világegyetem helyét a képek átveszik.

⁶⁰ CESARE RIPA: *Iconologia*. Budapest, Balassi Kiadó és a Magyar Képzőművészeti Főiskola, 1997. 235–236.

⁶¹ RIPA 1997, 237.

⁶² KAJTÁR ISTVÁN: A jog kulturális holdudvara. *Iskolakultúra*, 2000/1, 3–8. 6.

„A kép(zet)ek kultúrájában élünk, a látvány(osság) társadalmában, szimulákrumok és látszatok világában. Képek vesznek minket körül; róluk szóló elméletek tengerében úszunk.”⁶³

„A művészettörténet, a filmelmélet és a tága „kulturális tanulmányoknak” nevezett területek legfrissebb eredményei azt mutatják, hogy a tisztán verbális műveltség tételezése egyre inkább problematikus.”⁶⁴ W. J. T. MITCHELL képi fordulatnak nevezi azt a paradigmaváltást, amelynek folyamatában vagyunk.⁶⁵ Mitchell szerint „a kép posztnyelvészeti, posztsemiotikai felfedezése, mint a vizualitás, az apparátus, az intézmények, a diskurzus, a testek és a figuralitás összetett kölcsönhatása”.⁶⁶ Mitchell „a jelenkori gondolkodásban és kultúrában azonosítja a „képi fordulatot”, mely egy globális, elektronikus vizuális kultúra képernyőin játssza újra a legarchaikusabb ikonomachiákat”.⁶⁷

A képregény joggal való kapcsolatában nem feltétlenül szükséges elem a művészeti érték. A továbbiakban amellet érvelek, hogy a kép alkalmas önmagában jelentéssel bírni, sőt önálló nyelvi közege van, ugyanakkor „a vizuális kép nagyszerű a felhívó szerepben, meglehetősen problematikus a kifejező szerep, s kiegészítő támpontok nélkül teljességgel képtelen arra, hogy a nyelv leíró, állító funkcióját teljesítse”.⁶⁸

A jog- és irodalomkutatások képviselői a jog humanizálását látják törekvéseikben, ami egyébként egybevág a nemzetközi humanitárius joggal is, hiszen eszmeisége a jog emberibbé tétele.⁶⁹ Álláspontom szerint a képregény közérthetősége okán egy opció lehet e cél elérésében.

A képregény a szavak és képek interakciója, amelynek során az „olvasónak mind a vizuális, mind a szóbeli értelmezői készségeit kell gyakorolnia”.⁷⁰ Nem elhanyagolható a retorikai, hermeneutikai funkció, amely arra késztet, hogy a kép és a szöveg közötti hiány feloldásra kerüljön. Mitchell szerint a művészetek közötti átjárás lehetősége és a kölcsönös kiegészítés igénye a „totális valóság teljesebb imitációját biztosítja”.⁷¹

⁶³ MITCHELL 2012, 128.

⁶⁴ MITCHELL 2012, Ibid.

⁶⁵ MITCHELL 2012, 132.

⁶⁶ MITCHELL 2012, 136.

⁶⁷ MITCHELL 2012, 143.

⁶⁸ E. H. GOMBRICH: A látható kép. In: HORÁNYI ÖZSÉB (szerk.): *Kommunikáció I–II.* Budapest, General Press, 2003. 92–107. Pléh Csaba (ford.) <https://mek.oszk.hu/22500/22570/html/Gombrich.pdf>.

⁶⁹ TIEFENBRUN 2005, 95.

⁷⁰ GIDDENS 2012, 90.

⁷¹ MITCHELL 2012, 56.

JAMES BOYD WHITE szerint „nyelvében él az ember”. H. Szilágyi István szerint végső soron az embert e cselekvés határozza meg a közösségben, s ekképpen a jog és az irodalom az egyént és a közösséget meghatározó és alkotó entitás.⁷² A képregények – hasonlóan az irodalomhoz –, témájukban keresik az igazságot, sőt értékelik is azt, oktatásban való használatuk előnyös lehet. Nem elhallgatva azt a körülményt sem, hogy a képregényeket leginkább a középkorúak forgatják, a fiatalok szélesebb köréhez pedig leginkább a webcomic műfaján juthat el vagy egyéb audio-vizuális – filmes – adaptáción keresztül, ami közvetlen kapcsolatban van az információs technológia térnyerésének azon következményével, ami végül ahhoz vezetett, hogy az olvasásra fordított idő a töredékére csökkent, viszont megteremtette a 18. században elvesztett trónusát a kép és szöveg interakciójának. A fiatalok keveset olvasnak, tájékozódásuk alapköve a vizuális eszközkészlet, a már papírhoz sem köthető forma, ezért gondolom, hogy a képregény társadalmi-kulturális jelentősége napjainkban reneszánszát éli. A kiberkultúra, amely a technológiai fejlődés és online közösségek, virtuális világok, digitális média és az online térben kialakult, kialakított szokások, értékek, illetve normák által alakított kultúra az, ami nagyban okozza, hogy az írásbeliség előtti ismeretszerzéshez térünk vissza. E körben meg kell említeni az ikonokat. *„Legtöbbször úgy áll a helyzet, hogy valamely jól tervezett ikon és egy tömören fogalmazott képaláírás gondos kombinációja jobban teljesít, mint magában bármelyikük. (...) A képaláírások kezdetben segítik a felhasználókat abban, hogy megtanulják a vizuális képeket, a vizuális képek pedig segítenek a gyenge olvasóknak, hogy értelmezzék a képaláírásokat.”*⁷³

Meglátásom szerint ellentétben a jog- és irodalomkutatások amerikai hagyományaival⁷⁴, a magyar viszonyokban nem kell azokat követni, mert nem szabad a fiatalságot strict olvasmánylistával nyomasztani, mivel kontraproduktív. Amennyiben azt szeretnénk, hogy a joghallgatók kritikai érzéke, képzelőereje fejlődjék, úgy annak leghatásosabb formája, ha olyan műfajt választunk, mint a képregény, hiszen ugyan szintén egy érzékszerven – látás –, ám több aspektusból stimulálja őket, és miközben megőrzi az irodalom materiális formai lényegét, eközben mégis megvalósul a jog szocializálása. A képregény vonatkozásában a jog- és irodalomkutatások relációjában tehát új perspektívák nyílnak különösen és hatékonyabban lesz képes hozzájárulni a társadalmi párbeszédhez, illetve mind a fiatalok, mind a joghallgatók érzékenyítéséhez.

⁷² H. SZILÁGYI 2010, 15.

⁷³ NYÍRI 2020, 39.

⁷⁴ John Wigmore által első ízben összeállított lista.

IRODALOMJEGYZÉK

- BERNARD S. JACKSON: Legal Semiotics and Semiotic Aspect of Jurisprudence. In: ANNE WAGNER – JAN M. BROEKMAN (szerk.): *Prospects of Legal Semiotics*. London, New York, Springer, Dordrecht, Heidelberg, 2010, 3–36.
- CESARE RIPA: *Iconologia*. Budapest, Balassi Kiadó és a Magyar Képzőművészeti Főiskola, 1997
- FEKETE BALÁZS: Megjegyzések a közép-európai jogi kultúrákról. *Jogi Iránytű*, 2012/4. szám, 57–58.
- GERNOT KOCHER: *Szimbólumok és jelek a jogban. Történeti ikonográfia*. Pécs, PTE ÁJK, 2008. 8 (ford.: Herger Csabáné).
- JASON BAINBRIDGE: Visual Law. The Changing Signifiers of Law in popular visual culture. In: ANNE WAGNER – JAN M. BROEKMAN (szerk.): *Prospects of Legal Semiotics*. 2010, 193–215
- LUDWIG WITTGENSTEIN: *Filozófiai Vizsgálódások*. Budapest, Atlantis Kiadó, 1998.
- PALOMA CORREDOR: *A képregény története*. Budapest, Kossuth Kiadó, 2020.
- SCOTT MCCLOUD: *A képregények felfedezése*. Budapest, Nyitott Könyvműhely. 2007.
- SZABÓ MIKLÓS: Szó szerint... A Jog és Nyelv interferenciájáról. In: SZABÓ MIKLÓS – VARGA CSABA (szerk.): *Jog és Nyelv*. A Tempus „Összehasonlító Jogi Kultúrák” projektumának kiadványa, Budapest, 2000, 1–55.
- TAKÁCS PÉTER: A jog szimbolikus és allegorikus megjelenítése. In: Takács Péter (szerk.): *A jog megjelenítése, épített környezete és szimbólumai. A jogi kultúra látható világa*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2020, 13–48.
- W. J. T. MITCHELL: A képek politikája. W. J. T. Mitchell válogatott írásai. In: *Ikonológia és Műértelmezés 13*. Szeged, Jate Press, 2012.

Interneten elérhető források

- BIRKÁS PÉTER: Releváns jegyek a képregényfilmekben. *Médiakutató*, 2007/1, 33–42. https://epa.oszk.hu/03000/03056/00026/EPA03056_mediakutato_2007_tavasz_03.html. Utolsó letöltés ideje: 2024. 08. 01.
- DUNAI TAMÁS: A képregény mint médium. *Szépirodalmi figyelő*, 2013/4, 27–34. https://epa.oszk.hu/01400/01433/00057/pdf/EPA01433_szepirodalmi_figyelo_2013_04_026-035.pdf. Utolsó letöltés ideje: 2024. 08. 01.
- E. H. GOMBRICH: A látható kép. In: HORÁNYI ÖZSÉB (szerk.): *Kommunikáció I-II*. Budapest, General Press, 2003. 92–107. Pléh Csaba (ford.) <https://mek.oszk.hu/22500/22570/html/Gombrich.pdf>. Utolsó letöltés ideje: 2024. 08. 01.
- FEHÉR DOROTTYA: A képregény vizuális akusztikája. Különös tekintettel Lakatos István A majdnem halálos halálsugár című művére. *Híd*, 2016/5. szám. https://epa.oszk.hu/01000/01014/00136/pdf/EPA01014_hid_2016_05_060-065.pdf. Utolsó letöltés ideje: 2024. 08. 01.

- FISCHER GÁBOR: *Képregény és Képeszéd. A képregény mint a képi megmutatkozás és az elbeszélő nyelvi kifejezés formalizált kapcsolatának egy esete*. <http://zrinyifalvi.hu/kepregeny-es-kepbeszed/> Utolsó letöltés ideje: 2024. 08. 01.
- FÓNAI NIKOLETT: A képregény a multimodális műveltség szolgálatában. Könyvtárak a kilencedik művészet támogató szerepében. *Anyanyelvi Kultúrákövetítés*, 2020/1, 38–56. <https://real.mtak.hu/124893/1/2446-Cikk%20sz%C3%B6veg-3375-1-10-20201117.pdf>. Utolsó letöltés ideje: 2024. 08. 01.
- JANKÓ JÁNOS: A Tél ármányai a Tavasz ellen. *Bolond Miska*, 1860/20. https://kepregenymuzeum.blog.hu/2019/08/18/janko_janos_a_tel_armanyai_a_tavasz_ellen. Utolsó letöltés ideje: 2024. 08. 01.
- H. SZILÁGYI ISTVÁN: Jog és Irodalom (habilitációs előadás). *Iustum Aequum Salutare*, 2010/1. szám, 5–27. <https://ias.jak.ppke.hu/20101sz/01.pdf>. Utolsó letöltés ideje: 2024. 08. 01.
- KAJTÁR ISTVÁN: A jog kulturális holdudvara. *Iskolakultúra*, 2000/1, 3–8. http://real.mtak.hu/61459/1/EPA00011_iskolakultura_2000_01_003-008.pdf. Utolsó letöltés ideje: 2024. 08. 01.
- MAKSA GYULA: Ismeretterjesztés és Képregény. *Médiakutató*, 2007/1, 7–14. https://epa.oszk.hu/03000/03056/00026/EPA03056_mediakutato_2007_tavasz_01.html. Utolsó letöltés ideje: 2024. 08. 01.
- MOLNÁR ANDRÁS: Feminizmus a Jogban. In: FEKETE BALÁZS (szerk.): *Tanulmányok a kortárs jogelméletéről*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015, 169–247. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/56785/fekete_kortarsjogelmelet_apr19_notesall.pdf. Utolsó letöltés ideje: 2024. 08. 01.
- NAGY TAMÁS: Jog és irodalom szimpózium. Jog és irodalom. Kezdetek és eszmények. *Iustum Aequum Salutare*, 2007/2, 57–69. <https://ias.jak.ppke.hu/20072sz/07.pdf>. Utolsó letöltés ideje: 2024. 08. 01.
- NYÍRI KRISTÓF: Képek mint eszközök Wittgenstein filozófiájában. *Világosság*, 2002/1, 5–21. 5. http://www.hunfi.hu/nyiri/nyiri_Vil_W.pdf. Utolsó letöltés ideje: 2024. 08. 01.
- SUSAN TIEFENBRUN: Transnational narratives the Failure of the International Laws of War and the role of art and story-telling as a self-help remedy for restorative justice. *Texas Wesleyan Law Review*, 2005/12, 91–130. <https://scholarship.law.tamu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1210&context=txwes-lr>. Utolsó letöltés ideje: 2024. 08. 01.
- SZOMBATHY BÁLINT: KRAKKL! Hangok, zörejek katalógusa – 1020 onomatopoetikus kifejezés. *Híd*, 1978/11. szám, 1370–1378. http://adattar.vmmi.org/cikkek/11654/hid_1978_11_19.pdf. Utolsó letöltés ideje: 2024. 08. 01.
- THOMAS GIDDENS: Comics, Law, and Eesthetics: Toward the use of graphic fiction in legal studies. *Law and Humanities*, 2012/1, 85–109. https://www.academia.edu/19040229/Comics_Law_and_Aesthetics_Towards_the_Use_of_Graphic_Fiction_in_Legal_Studies. Utolsó letöltés ideje: 2024. 08. 01.

THURÓCZY GERGELY: Élclapok mostohagyermeké – Jankó János és a magyar képregény kezdetei a Bolond Miksában. *Tanulmányok Budapest múltjából*, 2014/39, 249–276. https://epa.oszk.hu/02100/02120/00039/pdf/EPA02120_tbm_2014_39_249-276.pdf. Utolsó letöltés ideje: 2024. 08. 01.